

HORVÁTH PÉTER:

**KALOCSA-BÁCSI ÉRSEKEK BEMUTATKOZÓ KÖRLEVELEI A XX.
SZÁZAD ELSŐ NEGYEDÉBEN**

I. BEVEZETÉS

Jelen tanulmányban a kalocsa-bácsi érseki széken a XX. század elején egymást viszonylag gyorsan váltó főpásztorok bemutatkozó körleveleit szándékozom ismertetni rövid elemzés kíséretében.

Először röviden be kívánom mutatni a főegyházmegye történetét a XX. század első negyedében, majd egyenként ismertetem a négy főpásztor (Városey Gyula, Csernoch János, Várady Lipót Árpád és Zichy Gyula) új egyházmegyéjük papságának és híveinek címzett első körlevelét. Végül igyekszem összefoglalni ezen iratok közös pontjait.

II. A KALOCSA-BÁCSI FŐEGYHÁZMEGYE A XX. SZÁZAD ELSŐ NEGYEDÉBEN

Császka György érsek 1904-ben bekövetkezett halála után az addigi székesfehérvári püspök, Városey Gyula (1846-1910) foglalta el az érseki széket 1905-ben. Alig ötéves érseksége alatt támogatta a hívek gyakori szentáldozását, és a pápa, X. Piusz minden ilyen irányú tevékenységét. Alig öt éves szolgálat után azonban 1910-ben elhunyt. Helyét a Temesváron székelő addigi csanádi püspök, Csernoch János (1852-1927) vette át, akit alig másfél évvel később esztergomi érsekké és egyben Magyarország hercegprímásává neveztek ki, így 1913. január 1-jétől az érseki szék újra megüresedett. Közel másfél éves főpásztor nélküli időszak következett az egyházmegye számára, amikor a király Várady Lipót Árpád (1865-1923) győri megyéspüspököt nevezte ki érsekké. Sokáig azonban ő sem irányíthatta a kalocsai érsekséget, mert szívbetegsége alig több mint nyolc és fél évvel később halálához vezetett. Hosszasabb huzavona után az a döntés született, hogy apostoli adminisztrátori minőségben a pécsi megyéspüspök, gr. Zichy Gyula (1871-1942) kerül a főegyházmegye élére. Majd csak két évvel később, 1925-ben került át véglegesen Kalocsára, miután Pécsre új megyéspüspököt neveztek ki Virág Ferenc személyében.¹

¹ A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye ezen érsekeinek egyik legkorábbi bemutatása: WINKLER PÁL, *A Kalocsa-bácsi érsekség. Történeti összefoglalás*, Árpád Részvénytársaság kiadása, Kalocsa 1926, 48-53

III. A BEMUTATKOZÓ KÖRLEVELEK

III. 1. Városhy Gyula beköszöntő szözata (1906)

Beiktatásának napján, 1906. január 14-én adta ki első körlevelét a Székesfehérvárról jött főpásztor. A bevezetőben leírja, hogy beiktatását, akárcsak négy évvel korábban püspökké szentelését, Jézus Szent Nevének ünnepére tűzte ki, mert tudja, hogy nagy kegyelemre és sok isteni áldásra lesz szüksége. Ugyanakkor áldással jön új egyházmegyéjébe. Ez az áldás nemcsak főpásztori hatalmából vagy atyai szívéből ered, hanem X. Piusz pápa legfőbb hatalmából és atyai szeretetéből. Nem sokkal a beiktatás előtt Rómában ő maga társszentelőként közreműködött az új magyar püspökök felszentelésénél. Már ekkor imádkozott az új egyházmegyéjéért. Boldog és örül, hogy ott lehetett Rómában, és ezt az örömet át kívánja adni a híveknek is. A körlevél második része az Egyházzról teológiájáról és a hierarchiáról szól. A püspöki hivatalt úgy írja le, mint amely a pápa által Krisztustól származik. A felfogás láthatóan még jóval zsinat előtti. Az Egyház jegyei (egység, szentség, apostoliság és egyetemesség) biztosítják a hit csorbítatlan továbbadását. Az az Egyház igazi, ahol mind a négy jegy megtalálható. Hogy a Katolikus Egyház Krisztus igazi Egyháza, azt két dolog bizonyítja: a pápaság intézménye és az üldözés, melyet századokon keresztül a jelenkorig ki kell állnia. A hívek örülhetnek, mert ezáltal tudhatják, hogy az igaz egyházhoz tartoznak. A másik öröm a pápa tévedhetetlensége, mely által a hit biztosan tévedésmentesen kerül hirdetésre az egyházban. Ezt a Szentlélek garantálja. Az egyház a hívek mennyei és földi javai elnyeréséért fáradozik. A földi tevékenységéről tanúskodik többek között X. Piusz enciklikája az egyház köztevékenységéről, melynek szövegéből idéz. A következő részben az egyház szépségéről ír, olyan bibliai verseket idézve, melyek erről a szépségről tanúskodnak. A híveknek a fent már ismertetett dolgok miatt is szeretniük kell az egyházat. Óv a tévtanítóktól. Kéri, hogy a hívek tartsák be az Egyház törvényeit és parancsait. A rész végén áldozatkésztségre buzdít. A következő részben összekapcsolja az Egyház szeretetét a honszeretettel, mert szerinte a kettő nem ellenkezik egymással, hanem kiegészíti egymást. A körlevél utolsó részében pedig megígéri, hogy a hívek kötelességeinek teljesítését igyekezni fog megkönnyíteni főképp főpásztori látogatás, oktatás, szentségkiszolgáltatás révén. Gondja lesz a papok tevékenységének felügyelésére, valamint a népmissziók eljuttatására minden településre. Egyesületek, társulatok, ifjúsági egyletek figyelemmel kísérése, ehhez kéri a tanítók közreműködését. Igyekszik jó viszonyt ápolni a világi hatóságokkal. De leginkább

buzgón imádkozni fog híveiért, amint azt legutóbb Rómában is tette. Kéri a hívek imáit szolgálataért. A körlevelet Jézus Szent Nevéhez és Szűz Máriához szóló fohással zárja.²

III. 2. Csernoch János beköszöntő szózata (1911)

Az új főpásztor a körlevél elején utal az kalocsai egyház kilencszáz éves történetére, majd megemlékezik első érsekéről, Asztrikról és a nemrég elhunyt Városhy Gyula érsekről. Igyekezni fog az ő munkásságát tovább vinni. Legelső feladatának a Jézus Krisztusba vetett hitnek a hirdetését és védelmét tartja. A történelemben az emberek mindig keresték az igazságot, de gyakran tévutakon jártak. Jézus az igazság, de az emberek még most sem mindig ismerik fel a hitről alkotott rossz fogalmaik és eltévelyedéseik miatt. Úgy hiszik, hogy hitre nincs is szükségük. Ha így lenne, az Isten nem küldte volna Jézust a világba. Jézus, Szent Pál és a többi apostol is azt tanítja, hogy csak aki hisz, az üdvözülhet. A hitből sarjad az üdvösség, akárcsak a gyökérből a fa. A katolikus keresztény ember fő elve: érezni az egyházzal. Ez biztosítja, hogy helyes legyen a hite és elutasítsa a tévedéseket. A XXI. században ezt *sensus fidei*nek neveznénk. Ahogy a test központja a szív, a léleké a hit. Kötelességének érzi híveiben a hit növelését, ahogy az apostolok kérték Jézustól. Ezt a hit hirdetésével és a veszélyekre történő figyelmeztetés útján teszi. Belső és külső veszélyek egyaránt vannak. Ilyenek a Szentírás alapján a világi vagyon, a test és szemek kívánsága és az élet kevélysége. Megállapítja, hogy a hit a tekintély elvén alapul. Az elbizakodott, kevély emberek ezt elutasítják, és csak a saját tudásukban bíznak. Azonban, a kor embere már nem képes minden tudományt egyedül elsajátítani, mert annyira sokrétű. Emiatt szakemberekre, tudósokra van hagyatkozni: világi és vallási kérdésekben is. A kevélység leginkább abban mutatkozik meg, hogy az ember mindenkitől függetleníteni akarja magát. Előbb a hittitkokat, majd a parancsolatokat utasítja el. Másik veszély a vallási dolgokban való tudatlanság. A szerény emberek inkább hallgatnak, ha olyan kérdések merülnek fel, amikhez nem értenek, a hitben tudatlanok ellenben igyekeznek úgy tenni, mintha mindent tudnának. Ez már a kereszténység kezdetekor is így volt. Mindenre szakítanak időt, de a keresztény tanok megismerésére nem. Inkább a kereszténységet bíráló könyveket, napilapokat olvassák, mint a papok igehirdetését. Majd megállapítja, hogy a tudatlanságnál a romlottság még veszélyesebb. A tudatlanság felvilágosítással még gyógyítható, a romlottság viszont már nem. A hit nemcsak igazságokat, de parancsokat is tartalmaz, ez utóbbit viszont kevesen szeretik megtartani, saját

² Litterae circulares ad venerabilem clerum Archi-dioecesis Colocensis et Bacsensis anno 1906 dimissae, Procudebat Franciscus Werner typographus, Colocae 1906, 12-20 (továbbiakban: Circulares 1906)

vágyuk kielégítése miatt. Az igaz ember ugyanakkor nem érzi a törvény súlyát, nem kell félnie Isten büntetésétől. Nem minden hitetlen ember erkölcsileg is romlott, de könnyen azzá válhat, ha elmerül az testi élvezetekben. Mivel érzi, hogy rosszat tesz, ezért inkább elutasítja a hitigazságokat, hogy ne kelljen változtatni életvitelén. Fél az igazságtól, mert örök büntetéssel fenyegeti, ezért inkább elveti azt. A lejtőn lefelé haladva lassan mindent elvet a hitből, hitehagyóvá válik, majd gyűlölni kezdi a papokat és a híveket is. Attól azonban, hogy ők már nem hisznek, az igazság még továbbra is létezik. A 20. pontban a rossz sajtó ellen emeli fel szavát az érsek. Az embereknek az újság vált a tanítójukká, de a rossz sajtó visszaél az emberek bizalmával. A megvezetettek számára keserű lesz az ébredés. A legtöbb ember a munkája miatt nem tudja nyomon követni a világ történéseit, hanem csak a sajtóból tud tájékozódni. A rossz sajtó viszont nemcsak támadással, hanem az igazság elhallgatásával is támadja a hitet. A hithű katolikusoknak ezektől távol kell tartaniuk magukat. Az Egyház a kezdetektől tiltotta a rossz könyvek elolvasását, Szent Pál beszéde után Efezusban nyilvános könyvégetést tartottak. A hitben erőseknek is tartózkodniuk kell ezektől, manipulatív természetük miatt: őket is könnyen elvonhatja az igazságtól. A rossz könyvek mindig hatást gyakorolnak az olvasóra. A keresztény családot a hit és szeretet alkotja meg, a rossz sajtó viszont éppen e kettőt támadja leginkább. Ha a tekintélyt elvetjük, a család is összeomlik. Az egyéni és családi életből a hitetlenség tovább terjed a társadalomra és az államra, aláásva azok alapját, mely maga Krisztus, és az egész magától összeomlik. Ezek ellen az érsek ajánlja a misehallgatást, a szentségekhez járulást, különösen az Oltáriszentség minél gyakoribb vételét. A hit kegyelmét kell kérnünk Istentől, ahogy az apostolok is tették. A kalocsai híveket köszöntve megemlékezik Szent István királyról, az egyházmegye védőszentjéről, aki századokon át őröködött örökségén, hogy a hívek ne fogyatkozzanak meg a hitben. Kéri a hívek imáját szolgálata megkezdésekor, és kéri őket, hogy őseikhez méltón tiszteljék a Boldogságos Szűz Máriát.³

III. 3. Várady Lipót Árpád beköszöntő szózata (1914)

Az érsek beiktatása a szarajevói merénylet miatt igencsak szerény keretek között történt. Az ún. beköszöntő szózatot Várady Lipót Árpád erre a napra keltezve adta ki. Természetesen

³ Circulares 1911:71-82

a gyászos eseményről nem emlékezik meg benne, mivel a szöveg néhány nappal korábban íródott.⁴

A körlevél elején az új érsek leírja, hogy két érzés munkálkodik benne: aggodalom és bizalom. Aggódik, hogy nehezen tudja majd hordani a főpásztori terhet, de bízik abban, hogy a Gondviselés vezetni fogja. Ezután méltatja elődjét, a már bíboros hercegprímás, Csernoch János esztergomi érsek munkásságát. Megállapítja, hogy az egymást váltó főpásztorok ugyanazt a munkát végzik. Ahogy Jézus mennybemenetele előtt Péterre és az apostolokra bízta az Egyházat, hogy vezessék azt, úgy neki apostolutódként ugyanaz a feladata. Emlékeztet rá, hogy az Egyház Krisztus jegyese és a hívők anyja.

Az első részben az Egyház jegyeiről beszél. Ezek az egység, a szentség, az egyetemesség és az apostoli eredet, majd méltatja a latin nyelvet, melyet az Egyház fejedelmi nyelvének nevez. Megállapítja, hogy az Egyházon nem látszik öregedés vagy fáradtság 1800 éves létezése ellenére ma is ugyanúgy ragyog. Mégis sokan gyalázzák, csúfolják, megvetés tárgyává teszik. Megjegyzi azonban, hogy akik így tesznek, csak téves alakjában ismerik az Egyházat. Az Egyház szeretetét a híveknek ápolniuk kell: minél többen gyűlölik, nekik annál jobban kell azt szeretniük.⁵

A második részben arról elmélkedik, hogy az Egyház végigkíséri a híveket egész életútjukon: a szentségek kiszolgáltatása révén születéstől a halálig támogatja őket, hogy eljussanak a boldog örökkévalóságba. Szent Cipriánt idézve megismétli, hogy nem lehet Isten atyja annak, akinek az Egyház nem anyja. Az Egyház iránti szeretetre és a hozzá való hűségre kéri ezért az embereket, engedelmeskedve a pápának és a püspököknek. Az Egyházat ugyanis Isten Lelke vezérli. A buzdítás után útbaigazítást is ad az Egyház iránti szeretetre. A legszebb hitvallás az imádság, azt kell gyakorolni. A hit erősítésére és a kísértéssel szembeni ellenállásra a legjobb eszköz. A második eszköz a hitvallásra a szentségekhez járulás. X. Piusz nyomán a rendszeres szentáldozásra buzdít. A veszedelem elleni legjobb védekezés Krisztus magunkba fogadása. Fontosnak tartja, hogy a családokban is gondot fordítsanak a gyerekek hitre nevelésére. Sokan vannak ugyanis, akik az ifjúságot el akarják téríteni a hit útjáról. Külön felhívja a figyelmet a keresztény anyák, majd az apák felelősségére. Tanúságtétel lehet a keresztény szellemű hírlapok pártolása; a katolikus egyesületek, társulatok erősítése; nyilvános gyűléseken az Egyház tevékenységének védelme. Az Egyházat támadók ereje abból fakad, hogy sok hívő nem vallja meg nyilvánosan a hitét. Mindenkinek meg kell vallania a

⁴ Várady L. Árpád érsek és az I. világháború kapcsolatáról lásd: HORVÁTH P., Az I. világháború témájának megjelenése a Kalocsa-Bácsi Főegyházmegyei körlevelekben (2025) 1-14

⁵ Circulares 1914:111-116

hitét. Ennek egyik leggyümölcsözőbb formája a szeretet műveinek gyakorlása: a felebarát testi-lelki szenvedéseinek enyhítése. Jócselekedetek nélkül halott a hit. Isten azt halmozza el áldásával, aki nem ragaszkodik a pénzéhez. Aki ragaszkodik hozzá, az nem lel igazi boldogságot az életben. A másik lényeges feladat az irgalmasság: ez különösen is a hitükben eltévelyedettek visszavezetése a hitre olyan helyeken, ahol a lelkipásztor nem éri el őket. Minden hívő ugyanis őrzője felebarátjának. Amint a természeti csapásokat igyekszünk megelőzni, úgy a bűnt, az emberek eltévelyedését is meg kellene előzni. Az egész emberiségre ez hozza a legnagyobb nyomort. A szeretet törvényében a közjó szerepe is benne foglaltatik. Nagyon fontos a hazaszeretet: a hazánkat úgy kaptuk, nem mi választottuk. Nekünk a megőrzése és gyarapítása a feladatunk. Ha az Egyház vezetését követjük, célba érhet iparkodásunk. A körlevél végén az egyházat Noé bárkájához hasonlítja, melyben a háborgó víz ellenére sem esett bántódás. Noé bárkája alatt az Egyházat érti – aki bemegy a bárkába (vagyis az Egyházban van), az bizonyosan meg fog menekülni. Az egész levelet áthatja a bizalom a jobb jövőben.⁶

III. 4. Zichy Gyula apostoli kormányzó első körlevele (1924)

A körlevél elején az új apostoli kormányzó leszögezi, hogy Várady Lipót Árpád munkáját szeretné folytatni, mert az lenne a legbénítőbb a hitre nézve, ha az előd kezdeményezéseit az utód figyelmen kívül hagyná. Jóváhagyja azokat az intézkedéseket, melyeket a széküresedés idején Horváth Győző⁷ segédpüspök, mint káptalani helynök tett. Megemlékezik arról, hogy Várady érsek a rábízott nép szükségleteiről életében és hagyatékában is bőkezűen gondoskodott. Ő is ezt kívánja folytatni. A hívek ugyancsak ne csak a főpásztortól várják a segítséget, mert problémák esetén azzal rögtön rá hárítanák a felelősséget. A hívek és a főpásztor egy családot alkotnak, és e család minden tagjának védelmeznie kell a közösséget. Sok olyan ügy van, amit alsóbb szinten kell megindítani, nem pedig vezetői szinten. Idézi XIII. Leó pápát, akinek a Vatikánban a szolgálatában állt, hogy mindenki dolgozzon, de semmit ne tegyen főpásztora ellen. Megígéri, hogy vezére lesz a hívek működésének, melyeket az egyház érdekében tesznek. Óv a terjedő felekezeti közisegtől (mai korunkban ökumenizmusnak nevezzük), mert ezzel felhívhatjuk a kereszténységet. Nem kell mindig hangoztatni a katolikus voltot, de nem szabad a hitből semmit sem elhagyni.

⁶ Circulares 1914:116-122

⁷ Horváth Győző (1867-1944) kalocsai segédpüspök (1912-1944), káptalani helynök (1923-1924), nagyprépost (1931-1944). Életrajzát ld. FORINTOS A., *Egyháztörténeti adattár IV.*, 3BT Kiadó és Műhely, Budapest 2018, 24-43. (Továbbiakban: FORINTOS 2018)

Nem kell bántani vagy támadni senkit, de a katolikus hit kigúnyolását, megtámadását nem szabad eltűrni. Azonban az egész magyar társadalom ezt egyelőre nem akarja megérteni. A társadalom a múlt század végén nemes nemzetből munkás nemzetté lett, az új munkarendet viszont nem jól ültették át a társadalom életébe, nagy pusztulást okozva a nép lelkében, vagyonában, társadalmi állásában. A főbajt abban látja, hogy Magyarország új munkarendje és nemzetgazdasági szervezete elhagyta a keresztény elveket. Úgy véli, hogy vissza kell a népnek térnie a teljes Krisztushoz. Buzdít a hitben való állhatatosságra, és a római pápához való hűségre, valamint a főparancs megtartását sürgeti. A hívekre leselkedő legnagyobb rossznak a bűnt tartja. Kéri, hogy a hívek buzgón imádkozzanak és gyakran járuljanak a szentségekhez. Kerüljék a hitre leselkedő veszélyeket, a társalgást a hitetlenekkel, a rossz könyveket és folyóiratokat. A szülőkhöz intézve gondolatait, kéri, hogy viseljenek gondot gyermekeikre, neveljék őket, felnőtté válásuk után óvják a vegyesházasságtól, jó példát mutassanak számukra, és őrizték őket az élvezetek hajhászásától, valamint azon szórakozásoktól, melyek nem összeegyeztethetők a keresztény gondolkodással, és ne mulasszák el a vásár- és ünnepnapok megszentelését.⁸

IV. ÖSSZEGZÉS

Megvizsgálva a négy körlevelet, megállapítható, hogy a hívek és a főpásztor közös munkálkodása az egyik olyan téma, amely mind a négy körlevélben megtalálható. Szintén közös pont, hogy mind a négy főpásztor megígéri, hogy nemcsak tevékenységével, de imáival is kíséрни fogja egyházmegyéje életét. Nyilvánvalóan ez egy püspöktől egyébként is elvárható lenne. Az egyesületi életről is szó esik mindegyiküknél, bár a hangsúly nem ugyanaz: Városhynál még inkább arról olvashatunk, hogy ő fogja figyelemmel kíséрни a társulatokat és egyesületeket, míg a másik három érsek inkább azok támogatására buzdít.

A témák egy része három érseknél található meg leginkább: Csernoch, Várady és Zichy érsek is az előd méltatásával kezdi körlevelét, Városhy Gyula nem tér ki erre a témára, ő ehelyett a beiktatás napját kapcsolja össze Jézus Szent Neve ünnepével. Szintén ebben a három körlevélben esik szó a rossz folyóiratok olvasásának elutasítása, tiltása, ehelyett a katolikus könyvek és sajtó ajánlása. Csakúgy, mint a következő témák is: tanúságtétel, hűség, keresztény nevelés, vasárnap megszentelése, ifjúság megóvása.

Az Egyház jegyeiről Városhy és Várady érsek körlevelei elmélkednek, akárcsak a hazaszeretet témájáról. A római pápához való hűség inkább csak Városhy Gyulánál szerepel,

⁸ Kalocsai Főegyházmegyei Közlemények az 1924. évről, Árpád R-T. Könyvnyomdája, Kalocsa 1924, 39-42

aki részt vett Prohászka Ottokár és későbbi utódja, Zichy Gyula püspökké szentelésén Rómában. Szintén egyedül nála szerepel az egyházüldözés problémája. Ennek okai véleményem szerint az egyház és állam, valamint tágabb horizonton X. Piusz pápa és a modernisták összetűzése lehetnek.

Az Egyház hierarchikus szervezetéről Városhy és Csernoch érsekek értekeztek a körleveleikben, bár Várady Lipót Árpád is hosszasan elmélkedik az Egyházzal, de inkább csak a hívek szemszögéből.

A főegyházmegye alapítójáról, Szent István királyról és az első érsekről, Asztrikról kifejezetten csak Csernoch érsek emlékezik meg.

Zichy Gyula érseknél újdonságként megjelenik a felekezeti köziség témaköre, és annak egyértelmű elutasítása. Szintén csak nála jelenik meg a társadalmi rend átalakulásának felismerése. A káptalani helynök szerepének méltatása is itt történik meg, holott a másik három érsekváltás idején hosszabb ideig is ő vezette a főegyházmegyét (abban az időben még nem Horváth Győző püspök, hanem Kleiner Lajos⁹ volt a helynök).

FELHASZNÁLT IRODALOM

Litterae circulares ad venerabilem clerum Archi-dioecesis Colocensis et Bacsensis anno 1906 dimissae, Procudebat Franciscus Werner typographus, Colocae 1906.

Litterae circulares ad venerabilem clerum Archidioecesis Colocensis et Bacsensis anno 1914 dimissae, Procudebat Carolus Werner typographus, Colocae 1911.

Litterae circulares ad venerabilem clerum Archidioecesis Colocensis et Bacsensis anno 1914 dimissae, Procudebat Antonius Jurcsó typographus, Colocae 1914.

Kalocsai Főegyházmegyei Közlemények az 1924. évről, Árpád R-T. Könyvnyomdája, Kalocsa 1924.

FORINTOS ATTILA, *Egyháztörténeti adattár IV.*, 3BT Kiadó és Műhely, Budapest 2018.

HORVÁTH PÉTER, Az I. világháború témájának megjelenése a Kalocsa-Bácsi Főegyházmegyei körlevelekben (2025)

WINKLER PÁL, *A Kalocsa-bácsi érsekség. Történeti összefoglalás*, Árpád Részvénytársaság kiadása, Kalocsa 1926.

⁹ Kleiner Lajos (1846-1922) kalocsai káptalani helynök (két alkalommal: 1910-1911 és 1913-1914), dulmi címzetes püspök (1911-1922), kalocsai nagyprépost (1914-1922). Életrajza ld. FORINTOS 2018:44-54